

FERENC JÓZSEF GYERMEKKORA.

1. Első életnyilvánulások.

VÁLTOZOTT-E a hosszú élet folyamán Ferenc József jelleme? Ez a kérdés nem az ő jellemzése szempontjából jogosult, hanem a mi szempontunkból érdekes. Hiszen az természetes, hogy senki sem lehet ugyanolyan fiatal korában, mint 50—60 év múlva! De előttünk az öreg uralkodó képe áll, akit egyformának, szinte változhatatlannak ismertünk, aki körül megváltozott minden, ő maga azonban még saját szemében is megmaradt a monarchikus elv régimódi képviselőjének. Ha életrajzírója ott kezdi az elbeszélést, ahol Ferenc József a történelem színpadára lép: a trónrajutásnál, akkor olvasás közben látásunk természetes optikai csalódás folytán már nem a 18 éves ifjút látja benne, hanem az író minden erőfeszítése ellenére azt az uralkodót, akit később ismertünk meg. Ez az oka annak, hogy Ferenc József gyermekkorával az átlagosnál részletesebben foglalkozunk.

Ez a gyermekkor egyébként is megérdemli érdeklődésünket. Ritk pontosságú és megfigyelésekben gazdag leveleket írt erről naponta az «Anci»-nak kényeztetett Sturmfelder Lujza bárónő, aki mint «ájá» volt alkalmazva Ferenc Károly főherceg családjánál, Ferenc József születésétől kezdve.

A bárónő 41 éves korában jutott ehhez az álláshoz. Délnémet családból származott, vőlegényét a napoleoni háborúk utolsó éve ragadta el s ő, hogy családjának terhére ne legyen, 1822-től egyik testvérének újszülöttjét nevelte, majd később állást keresett. Álláshoz jutva Ferenc Károly főhercegnél, szeretett rokonainak mulattatására megírta napról-napra a gondjaira bízott gyermekek kicsinyes életét.

Ez a kicsinyes élet több tekintetben figyelemreméltó. A kisdedek nevelésével foglalkozókat érdekelheti ez az ájá, aki a reá bízott kicsinyeket a betegségtől épúgy félti, mint az orvostól, — a korai edzéstől épen úgy, mint a túlságos kímélettől. De nemcsak a kisdedek nevelésével foglalkozókat érdekelheti a gondjaira bízott gyermek; ennek környezetét, nevelését évszázadok tradíciójának levegője üli meg, és első életnyilvánulásai fölismerhetően magukon viselik egy hosszú életű uralkodó több jellemző vonását.

A levelek Ferenc József születése előtt kezdődnek, kiérzik belőlük a várakozás izgalma. A későbbi uralkodó, akit fogadások alkalmával a meghívottak összegyülekezése után szokott bejelenteni a főszertartásmester, most is az utolsó pillanatban, tudniillik az orvos által kijelölt napok közül az utolsón, 1830 augusztus 18-án jelenik meg a világon.

A kis gyermek erős, de hetekig tart fejszékének gyógyulása. 1830 szeptember 11-én gyönyörű napos időben az ájá félórai sétát enged meg *magának* — hosszú idő óta először. A szép idő láttára a kicsit is levegőre küldené az anya, a bajor Zsófia. Az ájá föllép: «Ha császári Fenséged parancsolja, akkor engedelmeskedem, de semmi felelősséget nem vállalok». Aztán cselhez folyamodik:

ír az orvosnak, ez eltiltja a kimenést az újszülött négyhetes koráig. Pontosan négy hét és három nap telik el a születéstől az első kimenőig, szeptember 21-éig. Két hónap és két nap telik el október 20-áig, amikor a gyermek «már kezd nevetni és kezdi forgatni a fejét az emberek felé, akiket beszélni hall».

Küzdeni kell vele is, nemcsak a környezettel, már az egyhónapos «kis despota kezd mérges lenni, mert nem engedem, hogy az ujját szopja» (szeptember 21). Az első templomba menetelkor szintén egyetlen volt s úgy ordított, hogy ki kellett vinni az udvar díszes gyülekezetéből (október 3.).

Három és félhónapos korában (december 8.) kapja a himlő elleni oltást. Pompás hangulatban nevet, anyja szembeül vele, apja kimenekül a szobából a doktor és a kirurgus elől. Az első szúrásra keservesen sírni kezd a princ. Három-három szúrást kap mindkét karjába. Gyorsan megy végbe az operáció, utána megint fölvidul. Erre eláll az anya könnyezése, rohan is jelenteni az eseményt a császárnak, a kis gyerek azonban annyira megnyugodott, hogy mire a császárhoz kellett volna vinni a rendes látogatásra, már édesen aludt.

Minden kisdednek főkötelessége aludni, erősödni és szépülni. Ferenc József tőle telhető lelkiismeretességgel teljesíti ezeket a kötelességeket. Szobáján át egész búcsújárás van néha, 1831 február 27-én, V. Ferdinánd ifjabb király esküvője napján nagy a lárma, dörög a vivátozás, az ágyúsortűz a kis főherceg ablaka alatt, — ő pedig két óra hosszat alszik szakadatlanul.

Március 2-án (hat és félhónapos a gyermek) újra nevezetes napra virrad : egészen egyedül fölült már és az ájá nagy örömeire kiütközött az első foga. Ezt kora reggel jelentik a főhercegnőnek, aki azonnal kiugrik ágyából, jön férjével együtt, megjön a császárné is és valamennyien leírhatatlan örömben üsznek.

Május 21-én, kilenchónapos és háromnapos korában választják el. A dajka búcsúzik, az ájá nagyon sajnálja, mert mindig megmondta az igazat a gyermek állapotáról. «Böggött» (geheult) is vele együtt.

Alvás és erősödés mellett a harmadik kötelesség a szépülés. Ferenc József ezt is híven teljesíti, az ájá látja, hogy a gyermek olyan, «mint egy amorett».

Egyéves és háromhetes Ferenc József (1831 szeptember 10.), mikor nagyatyja először látja őt járni. «Nagyon megörvendeztette ez őt, pedig a kicsi még csak néhány lépést tud tenni. Túlságosan hirtelenkedő (ungestüm), rohan előre, mint a villám, elveszti az egyensúlyt, meginog és hosszában elvágódik». Az ájá szükségesnek tartotta, hogy botorkáljon a gyermek, még arra sem volt hajlandó, hogy a szobából eltávolítsa a szögletes bútordarabokat : ha nem szokik hozzá a gyermek, hogy vigyázzon magára, gyámoltalanná válik. Emiatt az édesanyjával, Zsófia főhercegnével van vitája, míg télen a ruha egyszerűsége miatt az udvarhölgyekkel száll szembe. «Úgy hiszem, az emberek véleménye szerint kevésbé szépen öltöztetem a gyermeket. A hölgyek ezt valamennyien értésemre adják. Nekem ez mindegy. Melegen és kényelmesen öltöztetem, amint az korához talál és nem viselhetem el, hogy a gyermekekből díszmajmokat csináljanak.» (1831 december 11-hez).

Cseppet sem volt veszélyes az esés. Másnap jókedvűen sétálnak a Práter rendezetlen részében, ibolyaleveleket látnak, fűvet tép a kicsi és annyira örvend a fűnek, hogy hazáig viszi, s a tisztelgő őrségeknek ezzel integet.

Március 2-án a császárné új játékot talál ki : leülteti az áját, a 18 és félhónapos főherceg ibolyát kap a kezébe, ezt el kell vinnie az ájához, onnan vissza nagymamához. Május 7-én (három hónap hijján kétéves) törnek elő

a szemfogak. Malfatti, a rendes orvos beteg, az ájá ezt arra használja föl, hogy orvos nélkül ússza meg a fogzással járó nyugtalanság és hőemelkedés idejét. Május 26-ára — két hét alatt — kibújt két szemfog és két zápfog. «Ezerszer legyen hála Istennek érte.»

Ha jól föl van öltöztetve, akkor ki is mehet a szabadba. Hiába követeli az orvos, hogy kikocsizás alkalmával maradjanak a kocsiban, az ájá az orvosi tiltakozás ellenére aggodalommal, de mégis saját feje szerint sétáltatja a jövőendő császár-királyt. 1832 február 19-én a bástyasétányon jár vele, ugyanazon a helyen, ahol 22 év mulva Libényi merénylete történik. «Nagyon illedelmesen mozgott a főhercegné mellett, amíg a sétány egész részvevő közönsége előtt történt elesés és reakövetkező sírás véget vetett a sétának.»

2. Egy nap Ferenc József életéből.

1831 március 12-én az ájá leírja a napirendet. Reggel nyolckor bemegy a gyermekhez, aztán jönnek a szülők. Hosszú idő után újra megfűrösztik a kicsit, mert holnap — december 4-ike óta először — megint friss levegőre akarják vinni. Az ájá nem helyesli a tervet: meg kell várni, amíg a négy első fog kibújik s valóban csak márc. 21-én viszik ki. Fürdés után alvás 10 óra utánig. A szobán átmege a császárné, majd visszajön Zsófiával, megtörténik a szoptatás, aztán az ájá a gyermeket Zsófiához viszi délig. Délután Ferenc József szobájába egyik Herberstein gróf és két udvari tanácsosné látogat, ezután megint rövid alvás következik. Fél 2-kor mege a szülőkkel együtt a császárnéhoz, aki az ájának az első fog emlékére átadja a császár ajándékát. «Egészen odavoltam ettől a kegyelemtől» (ich war ganz kaput von dieser Gnade) írja rokonainak az ájá. Visszatértek az ájá szobájába, ott levest kapott a kicsi, ekkorára érkezett oda a két kurlandi hercegnő és egy tábornok, aki táncolt-ugrált, hogy megnevettesse, ami tökéletesen sikerült is. Ezek a vendégek 3-kor mentek el, az ájá végre ebédelhet, a gyermek ezalatt alszik. Mikor újra fölébred, az ájá a szőnyegre teszi játszani, de nehéz kedvében van, ölbe kell venni. Újra megjön Zsófia, a gyermekkel van $\frac{1}{2}$ 6-ig. Ekkor levetkőztetik a kicsinyt és újra szopik. Megint visszatér Zsófia, most madame Gaes is vele jön, hogy megnézze a gyermeket. Megjön Ferenc Károly is, 7-ig maradnak, amikoróra a gyermek elalszik.

Ez a napirend elárulja, hogy Ferenc József gyermekora az átlagnál zaklatottabb és korán adott neki alkalmat arra, hogy megismerje azokat, akik által birodalmát kormányozni fogja: a tábornokokat és nagy urakat. De elárulja azt is, hogy édesanyjában megvolt az energia, hogy nagymérvű társadalmi elfoglaltsága közben is gondosan figyelje gyermekének gyarapodását.

3. Nagyapánál.

Az ájá képzeletét legerősebben az ragadja meg, hogy az agg császár, Ferenc, milyen örömmel foglalkozik kis unokájával. Határtalan tisztelettel jegyzi föl a császár látogatását, szavait. A levelekben gyakran megnyilvánuló vallásos érzés dacára méltán merül föl a kérdés, vajjon kívül szemben nagyobb az ájá áhitata, Istennel vagy a «szentnek beillő» császárral szemben? Még azt sem érzi komikusnak, mikor Ferenc arról beszél, hogy a lemondáshoz őt is hozzászoktatták már gyermekkorában és azért birta olyan jól a nélkülözéseket a háborúban is.

Ferencsel szemben is volt eltérő nézete az ájának, de ellene tenni nem mer semmit, előtte föltétlen hódolattal hajol meg. Ferenc tudtára adatta a bárónőnek, hogy az ő három hónapos unokáját nem szabad «princ»-nek mondani, mert az főherceg. Kilencven év múlva Margutti tábornok föl fogja jegyezni, hogy Ferenc József a legkisebb főherceg részére is megköveteli a teljes tiszteletadást. Margutti nem találja helyesnek, hogy ölbeli gyermekek előtt katonák, sőt csapatok is tisztelegjenek, visszatetszőnek találja, hogy a tisztelgést dadák és nevelők fogadják, de Ferenc József ebben nagyatyja példája mellett tartott ki. A magas méltóság megőrzése végett tilos Bécsben a főherceget mágnás gyerekekkel együtt sétáltatni, ami egyébként a nyaralóban megengedhető. Rémeget az ája akkor is, mikor az utcán egy ismerőse állítja meg, aki a pipát nem veszi ki szájából a «főherceg» jelenlétében.

Az öreg Ferencnek több megjegyzését őrizte meg az ája levelezése. Nagy nőtársaság jön össze a császárné születésnapjára 1831 febr. 12-én. A féléves gyermek is ott van, komolyan nézeget, «a hölgyek bámulatába merült el», mondja a császár.

A nőket csakugyan korán megnézte Ferenc József. Amikor édesanyja elég tapintatlanul megkérdezte tőle, hogy szép-e a jelenlévő 52 éves kurlandi hercegnő, a másféléves Franci bizony őszintén felelt: na, na (nem, nem 1832 jan. 30.).

Alig egy éves a kis főherceg (1831 július 25.), mikor a császár fölülteti az íróasztalra és jó félóráig keres valami tárgyat, hogy szórakoztassa a kicsit, aki végül kézcsokkal búcsúzik. Egy hónap múlva (1831 aug. 22.) megint a császár szobájában vannak. A császárné letérdel, hogy játszék vele, ugyanazt teszi a császár is, fölkapja a gyermeket, a császárné meghatva nézi a jelenetet és imát mond férjeért és a kis unokáért. Az ája elragadtatva írja, hogy ezt le kellett volna festeni. Vágya teljesül, Peter Fendi aquarellben örökíti meg a jelenetet.

A császár szeretetét a maga módja szerint viszonzta az unoka is. Megismeri nagyapó arcképét, amely a császárt díszegyenruhában lóháton ábrázolja. Első pillantásra csak a katonát látja meg benne, aztán bájos nevetéssel rákiált: nagyapó, nagyapó — leül a földre a kép előtt és nyilatkozik: «Fánci (az r betűt minden szóból kihagyja) nagyapót nézni (anschauen, az sch hangot sz-nek ejtve), másik nagyapó nincs itt, Fánci öt nagyon szereti» (1832 május 26.).

Bájosan nyilatkozik meg az unoka szeretete, mikor beviszik a betegeskedő császárhoz. «Nagyon komoly volt és meg volt hatva (ergriffen), mikor a császárt meglátta az ágyban és állandóan mondogatta: auvé, auvé, a megütközésnek legszeretreméltóbb arckifejezésével.» Erre a szeretetre féltékeny is volt a császár. 1832 febr. 18-án azt újságolja az ája, hogy Lajos főherceg, a császár öccse szappanbuborékokat csinált a kicsinek és ez tiszta szívből nevetett. A császár rögtön azt mondta: Ó, ha jobban leszek, majd én is csinállok, de én spirituszt is teszek beléjük s meggyujtom őket, az majd még jobban fog tetszeni neki.

Előfordulnak természetesen aggodalmasabb jelenetek is. Búcsúzni kell nagyapótól, akinek címe: «ópapa», le kell tenni a játékkatonát. A gyerek sírni kezd. Nagyapó gyertyát vesz elő, meggyujtja, eléje tartja és így szól: mégis csak meg kell néztelek, milyen vagy, mikor sírsz. Erre elcsöndesül a gyermek, kézcsokkal és sok meghajlással búcsúzik. (1832 febr. 20.) Egy másik esetről csak az ája döbbsent meg, senki más. A rövidlátó bárónő valamivel el volt foglalva a császár szobájában, mikor hatalmas kacagás közben rászólt a császár: «Ide nézzen, mit csinál» — hát a gyermek játékközben megkapta a csá-

szár orrát, úgy fordította maga felé nagyapó arcát és adott neki tiszta szívből egy csókot. «Vakmerőségét csak akkor vettem észre, mikor a császár szolt, hogy odanézzek.»

Csinált a kis gyermek különbet is. A kertben találkozva nagyapóval, kezébe adta az öntözőt : nagyapó, vizet hozni, — kezébe adta az ásót : nagyapa, dolgozni. (1832 ápr. 15., húsz hónapos.) Egy vacsora végén megunva a levest, rosszalkodni kezdett. A császár reászolt : pfuj — és megfenyegette az ujjával. A kicsi pedig ugyanazt cselekedte és féktelenül kacagott hozzá. Szegény bárónó, aggodalmában izzadni kezdett, de hiába erőlködött a gyermekkel (1832 márc. 22., Ferenc József egy éves és hét hónapos).

Ferenc császár életéről egyik utolsó bejegyzés 1834 októberéből van: Ferenc alakokat farag a kicsinek. «Ha látom, amint a kicsivel foglalkozik (sich abgibt), ő, aki annyi ezer embernek öröméről-bújáról dönt és olyannak mutatkozik, mintha csak ezért a kicsinyért volna a világon, gyakran igazán nagyinak találom és jelentőssé válik előttem minden szó, amelyet ő kiejt.»

Ezután néhány hónap kiesik a levelekből. A következő levél Ferenc utolsó napjairól szól: 1835 március 5-én, mikor Ferenc József először mehetett ki a szabadba, nagyatyja halálos ágyához járult és őt is megáldotta a haldokló.

Fránci nem feledkezett el egyhamar a jó nagyapóról. 1835 októberében, jó félévvel a halál után egy éjszaka nyugtalanul alszik és többször megkérdezi: Mégis szeretném tudni, hogy megy dolga most a jó nagyapónak. «Egyáltalában gyakran és mindig egyforma szeretettel beszél nagyapjáról, akinek képe mindenütt előtte lebeg és akinek emlékét ápolom szívében.»

Későbbi időből nem írhat ilyenekről az ajá, mert Fráncit 1835 novemberétől férfiakra bizzák. «Az én Fráncimat nemsokára elveszik tőlem! Ah, a szívemből szakítanak ki egy darabot. Vigasztalan és örömtelen lesz körülöttem minden.»

4. A kényeztetés veszélye.

A nagy szeretet dacára nem kényeztette a gyermeket sem fizikailag, sem lelkileg. Féltékenyen hallgatja a mások dicséreteit: a végén dicsérni fogják a kicsinyt akkor is, mikor már érteni fogja és elhitetik vele és szüleivel, hogy csodagyermek. Az édesanyának kínos meglepetés is volt az, amikor bajor rokonainál látogatóban azt kellett hallania, hogy a kis Lajos szebb, mint az ő fia. Az ajá följegyzi az anya elkeseredését, amit ő előre megjövendölt, de aztán ő is csak a saját neveltje mellé áll: azért nem nézték ezt szebbnek, mert az út fáradalma látszott rajta; másnapra, mikor kipihente magát és szépen felöltöztették, megtetszett a bajor rokonságnak is. A sok látogatónak nem örvend. Kifárasztják a gyermeket, fölébresztik, elterelik figyelmét a levestől. Az apja egyenest rontja az ijesztgetéssel: rá is szól a főhercegre, mikor ez vau-vau kiáltással ijeszti a kicsinyt: most már tudom, miért ijed föl a gyermek néha reszketve. A sok hízelgő látogató, aki «egy napig sem bír megenni a kis főherceg látása nélkül», mind elpárolog, elmarad, mikor megkezdődik a farsang! Nem szívesen fogadja azt sem, hogy schönbrunni parkban olyan helyen áll a kis főherceg járóiskolája, ahol az utcáról is láthatják. Meg is kérdezi a főhercegnétől, hogy nem volna-e jobb más helyet választania. De a főhercegné helyesnek tartja, hogy lássák, sőt maga mutogatja az összecődült népnek. Az ajá szót fogad, de nem nagy lelkesedéssel jegyzi föl, hogy sokszor kellett a vasrácshoz vinnie a gyermeket s a végén ez maga is egészen beléfáradt. (1831 aug. 15.)

A kényeztetést néha kicsikarta a gyermek okossága. Katonásdit játszik, lehuzza a cipőjét, aztán kéri az áját, hogy segítsen fölhuzni. «A katonák mindent maguk csinálnak, mert nekik nincs Amijuk.» Fránci elgondolkozik: Édesanyjuk sincsen? — Az van. — Erre Fránci kinevezi az áját édesanyjának és úgy kéri: «Édesanya segítsen nekem». (1833 febr. 12., két és fél éves.)

Más alkalommal nem akar neki piskótát adni az ája. «De Ami, hát nem tudod, hogy másoknak örömet kell szereznünk?» Szinte leszerelte ezzel az ája «pedanteriáját.» (1833 okt. 28., három éves és két hónapos.)

5. A jövő csirái.

Néhány tulajdonság feltűnő a kis gyermekben, mert erősen jellemző a későbbi uralkodóra. Ilyen a katonák szeretete. Az ája csodálkozik, hogy testvérenek gyermeke távolról sem rajongott annyira a katonákért, mint Ferenc József. Képen vagy valóságban lát katonát, megáll, örömmel szól: dada (ez jelenti az ő nyelvén a Soldat szót) hamarosan megkülönbözteti a tisztet: acici (Officier) a közkatonától. Katonásdit játszik, önmagát altisztnek nevezi ki, majd az ája megfigyelése szerint gyakori gondolatugrálással tüzérré válik. Az ájának nem tetszik ez a következetlenség és kimondja, hogy most már vagy altiszt lesz Fránci, vagy tüzér. Fránci azonban kivágja magát: van altiszt a tüzérek közt is, ő tüzéraltiszt lesz.

A katonák kedvéért még a dámákat is feledi. A császárné kihallgatási termének előszobájában csak a magyar gárdistákat nézi, végighajladozik előttük és ismételteti: Ópapa, dada, ami az ő nyelvén azt jelentette: Nagyapó katonája. A kihallgatásra váró dámák pedig hiába tolongtak köréje. Mikor kifelé menet eltűntek előle a gárdisták és csak egy hosszú uszályú dáma maradt előtte, arról csak úgy nyilatkozott: Fau abput, ami az ő nyelvén azt jelentette, hogy az úrnő seprí (abputzen) a szobát. (1832 jan. 9.)

A katonasággal szemben nem elégedett meg a szemlélődéssel, vezényelgetett otthon és ha alkalmas médiumokra talált, csapatot is szervezett. Kínos helyzetbe hozta gr. Kinsky József lovassági századost, aki az ő követelésére kénytelen volt a császárné jelenlétében föltenni sapkáját és gyakorlatozni a kis főherceg szavára. (1832 márc. 21, másfél éves mult egy hónappal.) Neki magának persze volt kardja, puskája és gyakorlatozott mihelyt katonát látott.

A katonákon kívül meglepő érdeklődést mutat az állatok iránt. Az első ischli nyaralás után Schönbrunnba térve, sehogy sincs meglegedve azzal, hogy a kastélyból nem lát lovat, kutyát, disznót. A következő nyáron kergeti a baromfiakat, ellátogat a lovak közé az istállóba. Az állatkertben nagyon jól érzi magát, kenyeret ad a kecskének. Mikor télen a szarvasok etetését mutatja az ája, Fránci fölkiált: Papa puff, ezzel jelzi, hogy tud édesapja vadászatairól. (1831 dec. 7.)

A majmok annyira megnyerik a tetszését (1831 febr. 23.), hogy nem akar tovább menni a ketrecük elől. Az ája erővel tovább akarja vinni, erre őfensége elszántan leül. Mikor a nagyapának elmesélik az esetet, az inti az áját: «csak úgy ne tegyen, mint én szoktam. Én lefeküdtem a földre és azt mondtam, na lássuk, hogy visztek el most».

A katonaság kedvelésén és a vadász-szenvedélyre valló állatkedvelésén kívül mutatkozik a későbbi császár nyelvtehetsége is. Gyorsan megtanul csehül, de bécsies kiejtéssel tanulja a német nyelvet, ami azért érdekes,

mert közvetlen környezetében senki sem beszél úgy, legkevésbé az ájá, aki württembergi.¹

Másfélèves korától állandóan csacsog, meg-megzavarja az ájá levélírását is. Szorgalmasan kérdi a tárgyak cseh nevét, nagyapó kikérdezi ebbeli tudását. (1832 szept. 8.) *Egyszer* hallja az angol köszönést : how do You do és nyomban kifogástalanul utánozza. Később, mikor elszakítják az ájától, ez följegyzí egyik látogatásról, hogy a gyermek az egyszer elolvasott verset meglepő gyorsasággal tanulta meg.

Feltűnő tulajdonsága a kis gyermeknek a nagy rendszeretet. 1831 szeptember 8-án még azt jelenti az ájá, hogy az emberek őt impertinensnek nézhetik, amiért Ferenc József őfenségével a földről mindazt fölszedeti, amit elszórt, de már négy és fél hó mulva bámulattal beszél róla, a másfélèves főhercegről : «milyen rendszeretet van benne ! Anélkül, hogy mondaná valaki, elrendezi játékait, nincs nyugalma, amíg minden egyes darab helyére nem kerül». (1832 jan. 27.)

Ha nevelni is lehet a gyermekekbe jellemtulajdonságokat, akkor az ájá is ludas abban, hogy a későbbi császár nem lelkesedett túlságosan a festőkért. Ahányszor képet akarnak készíttetni a gyermekről, az ájá mindig el van keseredve. «Megint festik, ez kétségbeejt engem a festővel együtt. Ráadásul rettenetesen kínozzák a fogai.» (1831 jún. 10.) «Mennyei Atyám, itt van a festő, minden tagját leméri, lecirkalmazza a gyermeknek, közben Seibold (az udvari borbély) próbálja hullámossá tenni kemény hajszálait és két asszony próbálja jókedvben tartani. De a gyermek már nem akar kitartani és még 10 órától 12-ig kell a festéshez jönnie ! Kétségbe vagyok esve és nem tudom, hol áll a fejem.» (1831 márc. 20.) «A kicsi lehetne jobban is. Emiatt nagyon kellemetlenek a Stieler ülései. Az arckép, amint nézem kitűnő lesz, de végtelen kínokat okoz. A kép minden ecsetvonással nyer hasonlóságban és szépségben, én pedig azzal foglalatostkodom, hogy a rendkívül türelmetlen kis fenség figyelmét katonákkal, Noé bárkájával, állatokkal és Isten tudja micsoda semmirevalóságokkal lekössem. Aztán a mindkét oldalról növekvő türelmetlenség és megerőltetés után a pokolba kívánom a festőt minden ecsetjével és festékjével s csak akkor vagyok boldog, ha megint egyedül ülhetek ezek közt a birkák, tehenek és emberbabák között.»

Ferenc József első életveiről természetesen többféle följegyzés is maradt. Testvérének, Károly Lajos főhercegnek (Ferenc Ferdinánd atyjának) életírója is megemlékszik róla, kedvesek és igen érdekesek Metternichné, Zichy Melánia grófnő naplójának adatai. Zichy Melánia megemlíti a nagyapó és unoka egymás iránt érzett nagy szeretetét, ő jegyzi föl, hogy az uralkodó család több tagjával együtt a kis Ferenc József is fölült a vasútra, mikor az első mozdony megindult Bécsben. De sem ezek a szétszórt adatok, sem Helfertnek Ferenc József neveléséről szóló műve nem adja azt a szülőknek, sőt orvosoknak is tanulságos gyermekéletrajzot, amelyet Sturmfeder Lujza bárónő leveleiből olvashatunk ki.

Török Pál.

¹ Sajnálatos, hogy a feljegyzések a király magyar nyelvi tanulásának időpontjáról nem emlékeznek meg.